

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію

Єрмак Тетяни Миколаївни

«Формування лідерських навичок в учнів закладу загальної середньої освіти», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена процесами активізації громад різного рівня, соціальними змінами, у тому числі викликами сучасного суспільства як у глобальному вимірі, так і українського; освітніми орієнтаціями в реалізації Концептуальних засад реформування середньої школи та навичок XXI ст., які задають орієнтир у розвитку сучасної освітньої теорії і практики; потребами формування успішної особистості з розвиненими лідерськими навичками в їх сучасному розумінні.

Соціальний запит актуалізує завдання формування в учнівської молоді лідерських навичок з урахуванням нових суспільних вимог та трансформації ролі і системи освіти, зокрема як ресурсу ефективної діяльності, стресостійкості особистості в умовах існуючих викликів, практичного утвердження цінностей, ціннісних ставлень і поведінки, мотивації до саморозвитку та розроблення науково-методичного супроводу цього багатовимірного процесу.

Особливої актуальності проблема формування лідерських навичок в учнів набуває для України в умовах війни, зокрема щодо активного вияву свідомої громадянської позиції, та прогностично – на післявоєнну відбудову країни через вплив лідерства, участь у цьому молоді, яка сьогодні навчається в закладах загальної середньої освіти.

Отже, вибір теми дослідження Т.М. Єрмак є суголосним сучасним тенденціям у запитах наукової теорії та освітньої практики на дослідження, що відповідають соціальним потребам у розвитку особистості та актуальним для теорії і практики педагогіки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота узгоджується з напрямом дослідження відділу економіки та управління закладів середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України за темами «Організаційно-педагогічні та економічні засади функціонування опорних закладів освіти як центрів управління в умовах децентралізації» (номер державної реєстрації 0118U003365) – 2018–2020 рр.; «Державно-громадське управління закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії» (номер державної реєстрації 0121U100346) – 2021–2023 рр. Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 11 від 15 жовтня 2019 р.).

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів. Результати дослідження було опубліковано в 26 наукових працях (21 одноосібна), з них: 1 – у виданні, проіндексованому в базі даних Web of Science Core Collection; 8 – у наукових фахових виданнях України (категорії Б); 2 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 1 – у тематичному науковому збірнику; у 2-х методичних посібниках; 12 публікацій у матеріалах конференцій та семінарів. Широко апробовано на 27 науково-практичних конференціях та наукових заходах, з них 15 – міжнародного рівня.

Достовірність, повнота та обґрунтованість отриманих наукових положень дисертації. Обґрунтованість отриманих наукових положень забезпечується: коректним використанням методів дослідження, відповідних його меті та поставленим завданням; належним теоретико-методологічним підґрунтям дослідницького пошуку; об'єктивним аналізом результатів здійснених етапів експерименту; аргументованими висновками; достатньою апробацією матеріалів у наукових публікаціях та на науково-педагогічних заходах різного рівня; наданими довідками про упровадження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, не викликають заперечень. Теоретичну основу дослідження складають положення основних теорій лідерства та дотичних наукових досліджень. Добір теорій лідерства у тексті дисертації дозволяє розкрити як генезу уявлень щодо лідерства, так і типи та ймовірнісні моделі лідерів, навички і особливості їх поведінки й діяльності. Розкриття наукової проблеми доречно позначене сучасною термінологією. В опрацюванні експериментальних даних здобувачка компетентно використовує статистичні методи дослідження. Обчислення й перевірку ефективності запропонованих та упроваджених педагогічних умов здійснено за математичними формулами, адекватними у використанні з роботою групових даних і їх розподілу. Динаміка стану сформованості лідерських навичок учнів ЗЗСО на контрольному етапі експерименту опрацьована за кожним критерієм і рівнями, у порівняльному аналізі вікових та динамічних характеристик з визначенням коефіцієнта сформованості та кореляції. Всі результати експериментальної роботи проілюстровано в таблицях і графіках.

Представлена до захисту дисертаційна робота Т. М. Єрмак достатньо презентує хід і результати дослідження. Узгоджена у теоретичній і експериментальній частинах, що забезпечує цілісність дисертації та науковий рівень обґрунтування зроблених висновків, їх підпорядкованість в цілому чітко сформульованому й узгодженому науковому апарату, зокрема його меті, предмету і завданням.

Є підстави для висновку, що всі поставлені наукові завдання вирішено, мету дослідження досягнуто.

Наукове та практичне значення отриманих результатів визначається обраною темою дослідження, її актуальністю, теоретичною та практичною значимістю дослідження. Дисертація містить інновації, а саме:

Лідерські навички вперше досліджуються цілісно відносно учнів початкової, основної та старшої школи ЗЗСО; розкриваються у різних вимірах: як складник лідерських якостей, як інтегральна динамічна особистісна властивість, у комплексі запропонованих здобувачкою класифікаційних характеристиках, адекватних до сучасних потреб розвитку успішної особистості та її самореалізації в ролі лідера; процес їх формування в учнів закладів середньої освіти обґрунтовано на основі відповідних знань, цінностей, соціальної рефлексії та у контексті актуалізації критичного мислення, емоційного інтелекту, цифрової грамотності, медіаграмотності, креативності, STEM-освіти, стресостійкості, мотивації й інших значимих категорій у розвитку сучасної особистості, з використанням сучасних форм, технологій, інтерактивних методів та засобів педагогічного впливу.

Ціннісно й інноваційно у розв'язанні наукової проблеми сприймається те, що здобувачка досліджує та аналізує лідерські навички не як автоматизовані дії, а як інтегративну властивість особистості, яка сукупно визначається знаннями, ціннісною свідомістю, визначеною громадянською позицією та набутим досвідом особистості. Що в експериментальну роботу залучає всіх учнів, а не тільки з явними задатками лідерських навичок, тим самим створює рівні педагогічні умови для розвитку та залучає їх у змістовну позаурочну діяльність, що є затребуваним у сучасних умовах функціонування освіти.

Авторська *структурно-функціональна модель* інтегрує засоби управління процесом формування лідерських навичок в учнів шляхом дотримання системного, діяльнісного, акмеологічного, компетентнісного, особистісно орієнтованого підходів, загальнодидактичних і спеціальних принципів, цілеспрямовано дібраних форм, технологій, методів і засобів формування лідерських навичок, тим самим забезпечує системне уявлення щодо запропонованої здобувачкою концептуальності та процесуальності формування лідерських навичок в учнів закладу загальної середньої освіти. Дана модель може бути упровадженою в освітню практику, слугувати орієнтиром підвищення освітньо-виховного потенціалу середовища в закладах загальної середньої освіти у розвитку успішної особистості нової генерації, а також засобом вивчення і вдосконалення існуючої практики формування лідерських навичок в учнів середньої та старшої школи.

Організаційно-педагогічні умови та їх ефективність у формуванні лідерських навичок визначаються за результатами експертного оцінювання й з використанням матриці результатів ранжування і матриці рангів. У такий спосіб здобувачка не тільки пропонує новий методичний інструментарій досліджуваної наукової проблеми, а й створює умови активізації педагогів-практиків у її рішенні, здійснює імплементацію емпіричних даних експериментального зрізу у теоретичні положення щодо визначення педагогічних умов формування лідерських навичок в учнів закладів загальної середньої освіти, критеріїв їх оцінки та класифікаційних характеристик.

Запропоновано уточнення понять «Лідерство», «Лідерство серед учнів закладів загальної середньої освіти».

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у розробленні комплексної методики діагностування сформованості лідерських навичок у здобувачів різних рівнів середньої освіти та комплексної методики формування лідерських навичок учнів, яка вирізняється сучасними інтерактивними методами і технологіями педагогічної й групової діяльності для учнів різного віку та цілеспрямованого підвищення педагогічної майстерності педагогів, представлених у Додатках А – С. Дидактико-методичне забезпечення формування лідерських навичок в учнів середньої школи апробовано у контексті реалізації авторської структурно-функціональної моделі і може бути видане окремим виданням – методичними рекомендаціями.

Матеріали дослідження можуть бути використані у вдосконаленні змісту освіти за програмами підготовки бакалаврів, магістрів, аспірантів та у практикумах для педагогів закладів загальної середньої освіти. Одержані результати мають цінність для подальших наукових розвідок з освітніх, педагогічних наук.

Оцінка структури дисертації, мови та стилю викладання. Представлена робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

Результати експериментальної роботи детально проілюстровані в 29 таблицях та 19 рисунках, які повною мірою об'єктивують процес експерименту й отримані поетапно та в динаміці експериментальні дані. І в цьому їх цінність. Всі рисунки і таблиці виконано з використанням цифрових технологій – якісно оформлено в Excel.

Літературні джерела налічують 294 найменування, із них 111 іноземними мовами. Джерела, в основному, сучасні, оформлені за вимогами. У тексті є посилання на використані літературні джерела.

Додатки А - С оформлені за вимогами, мають внутрішнє структурування за однотипними методиками, повною мірою відображають зміст та процес експериментальної роботи здобувача.

Дисертаційне дослідження підготовлене українською мовою, науковим стилем.

Принципових зауважень щодо структури та основних положень дисертації Т. М. Єрмак немає.

Відомості про дотримання академічної доброчесності. Наданий звіт про перевірку дисертації на плагіат антиплагіатною програмою підтверджує, що в дисертації та наукових публікаціях Т. М. Єрмак відсутні порушення академічної доброчесності (Довідка).

Дискусійні зауваження та пропозиції до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Єрмак Тетяни Миколаївни на тему: «Формування лідерських навичок в учнів закладу загальної середньої

освіти» як самостійне, логічно завершене і таке, що має теоретичне та практичну цінність, висловимо деякі зауваження й побажання, зокрема і дискусійного характеру:

1. У викладі змісту р.1.2 бажано посилити аналітичний контент та авторську позицію дослідника. Також звертаємо увагу, що відносно деяких теорій лідерства, відібраних здобувачкою для аналізу (р.1.2), не вказано їх авторство.
2. З урахуванням особливостей міжособистісної взаємодії у малих групах школярів, до яких відносяться і шкільні класи, бажано було б присвятити більше уваги неформальному лідерству в освітньому середовищі.
3. Експеримент формувального етапу дослідження все ж має вузьку географію, оскільки концентрований у НВК «Спеціалізована школа І–ІІ ступенів – ліцей» № 157 Оболонського району м. Києва».
4. Робота значно виграла б, якби в описі результатів експерименту були наведені конкретні приклади.

Проте висловлені зауваження і побажання мають, здебільшого, рекомендаційний характер і не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження та цінності його результатів.

Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертація *«Формування лідерських навичок в учнів закладу загальної середньої освіти»* є актуальною, завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне і прикладне значення, характеризується новизною постановки й розв'язування проблеми, відповідає вимогам пунктів «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023 та № 507 від 03.05.2024).

Здобувач **Тетяна Миколаївна Єрмак** заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 освітні, педагогічні науки.

Рецензент:



Т. Ф. АЛЕКСЕЄНКО

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу інновацій та стратегій розвитку освіти
Інституту педагогіки НАПН України



ОБЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
СТВЕРДЖУЮ

завідуючий відділом кадрів
Інституту педагогіки НАПН України

Т.Ф. Алексеенко

В.М. Шибелюк